

ס ע"א

[א] גמ' דא"ר אחא - תא"מ

[ב] שם ותרפאני כי א"ר נ"א ורפואתך אמת לפי - תא"מ. כי רופא חנם אתה

אור אליהו

מחוקות²⁶². ולפי זה, מה שאמר רבי אבהו "היינו דרב אחא", הכוונה למה שאמר רב אחא קודם לכן, שכשיצא מבית המרחץ צריך לומר "מודה אני לפניך ה' שהצלתני מן האור". והיינו, משום שבמעשה זה של רבי אבהו ראינו, שפעמים שיש סכנה בבית המרחץ, שכמעט נפלו האנשים לאור. ואם כן, יש מקום להודות כשיצא בשלום מבית המרחץ²⁶³, בין שהייתה סכנה וניצל ממנה בנס, ובין כשלא קרתה שום תקלה. ומה שכתוב "הנכנס להקז דם אומר" כו' הוא מאמר בפני עצמו.

[ב] שם בגמ': "הנכנס להקז דם אומר, יה"ר מלפניך וכו' שיהא עסק זה לי לרפואה ותרפאני, כי אל רופא נאמן אתה ורפואתך אמת"²⁶⁴, לפי שאין דרכן של בני אדם לרפאות אלא שנהגו". כך היא הגירסא שלפנינו²⁶⁵.

מקום בהודאה אינו חייב אלא בסכנה קרובה יותר (ולכאורה כוונתו לומר, שזה מה שבא רב אחא לחדש, שיש בזה רמת סכנה כזו שיש להודות עליה) ועיין שם שמביא ראייה מהירושלמי, לחלק בין תפילה להודאה. ²⁶⁴. במשמעות הביטוי "ורפואתך אמת" כתב הבן יהוידע: "יש להקשות, מה ענין אמת יש ברפואה. ונראה לי בס"ד, יש רופא נותן סמנים לחולה וקם מחוליו, אך אותם סמנים הזיקו לו בענין אחר שנעשה עקר, וכן הנקבה עקרה שלא תוליד, וזה אינו ניכר בשעת הרפואה אלא אחרי זה, וכן אפשר שיהיה לו קלקולים אחרים ואינם ניכרים לפי שעה, אבל הקב"ה רופא נאמן הוא שרפואתו אמת, כלומר אמיתית, שאינה עושה קלקול בדבר אחר כלל".

²⁶⁵. וכן גרסו הראב"ן (ברכות סימן רד) ואבודרהם (ברכת הראייה השבח וההודאה).

[א] בגמ': "כי נפיק מאי אומר, אמר רב אחא מודה אני לפניך ה' שהצלתני מן האור. רבי אבהו על לבי בני, אפחית בי בני מתותיה, אתרחיש ליה ניסא קם על עמודא שזיב מאה וחד גברי בחד אבריה, אמר היינו דרב אחא, דאמר רב אחא הנכנס להקז דם אומר: יהי רצון מלפניך ה' אלהי, שיהא עסק זה לי לרפואה" כו'. כך היא הגירסא שלפנינו בגמ'. ולגירסא זו משמע, שמה שאמר רבי אבהו, אחרי הנס שאירע לו בבית המרחץ, "היינו דרב אחא", הכוונה למה שמובא בגמ' בשם רב אחא מיד אחר כך: "הנכנס להקז דם אומר" וכו'. וזה תמוה, שכן אין קשר בין שני הדברים, ששם מדובר בתפילה ובקשה של מי שרוצה להקז דם, ולא בהודאה על דבר שאירע לו. ואולי משום כך בש"ס של רבינו היו תיבות אלו של "דאמר רב אחא"

²⁶². וכן כתב בהגהות הר"י לנדא: "ב' תיבות אלו צריכין למחוק, וענין הנכנס להקז הוא ענין בפני עצמו, ועיין ברי"ף ורא"ש". וכן כתב המהרי"ץ חיות. וכן הוא בדפוס ונציה, פארה ושונצינו. וכן הוא בכת"י מינכן ⁹⁵. ובאמרי אמת ליקוטם מובא, שבש"ס של האמרי אמת הגיה שצריך לומר במקום "דאמר רב אחא" "אמר רב אחא", והיינו שאין צריך למחוק תיבות אלו, אלא הם שייכים למאמר הבא "אמר רב אחא הנכנס להקז דם" כו'. אמנם לגירסת רבינו לא הזכירה הגמ' מי הוא זה בעל המאמר "הנכנס להקז דם" כו'. ובדפוס פארה ובכת"י מינכן ⁹⁵ הגירסא היא: "ת"ר הנכנס להקז דם" כו' והיינו שזו ברייתא שלא מוזכר בה שם בעל המאמר.

²⁶³. והעיר הרא"מ הורוויץ, שאע"ג שמהברייתא עצמה, שלפני כניסתו לבית המרחץ אומר "יה"ר שתצילני" וכו', מבואר שיש בזה חשש סכנה, מכל

[ג] שם חנם - וכ"ה ברא"ש, אבל גירסת בה"ג והרמב"ם חולים.

ע"ב

[א] גמ' לעמוד לפניך - אפי' שעה א'.

אור אליהו

שלפנינו בגמ', וכן היא הגירסא ברא"ש (ט, כא) ²⁶⁸. אבל גירסת בה"ג (סימן א ברכות ט ע"ב פט) והרמב"ם (י, כא) היא: "כי קאי מאי אומר, אמר רב אחא, ברוך רופא חולים" ²⁶⁹. [א] בגמ': "גלוי וידוע לפני כסא כבודך, שאם יפתח אחד מהם או אם יסתם אחד מהם, אי אפשר לעמוד לפניך". כך היא הגירסא שלפנינו בגמ' ²⁷⁰. אמנם רבינו בגליון הש"ס שלו הוסיף את התיבות: "אפילו שעה אחת". והיא גירסת הרי"ף (מד ע"א) ²⁷¹. ועיין הערה ²⁷².

מרוטנבורג מה הטעם שאין גורסים גם כן את התיבות "אפילו שעה אחת": "בברכת אשר יצור אינו אומר אפילו שעה אחת. כי אף על פי שנסתמו יכול לחיות יותר משעה אחת". וכן כתבו משמו האבודרהם (דיני אשר יצור) והכלבו (סימן א), ועיין הערה הבאה.

271. וז"ל הרי"ף: "שאם יפתח אחד מהם, או יסתם אחד מהם, אינו יכול להתקיים אפילו שעה אחת". וכן גרסו: סדר רב עמרם גאון (ברכות השחר), רמב"ם (תפילה ז, ה), רא"ש (ט, כב) וטור (ו). וכתב הטור: "אי אפשר להתקיים - כדאיתא במס' נדה (ל ע"ב) כל זמן שתינוק במעי אמו טבורו פתוח ופיו סתום, יצא לאויר העולם נפתח הסתום ונסתם הפתוח, שאלמלא כן אי אפשר לעמוד". וביאר הב"י (שם) שהטור בא ליישב את קושיית המהר"ם מרוטנבורג (הנ"ל בהערה הקודמת) על הגירסא "אפילו שעה אחת", והיינו שמה שכתוב "שאם יסתם אחד מהם", הכוונה רק לסתימת פי התינוק בשעה שיוצא לאויר העולם. ועיין בב"י שהקשה כמה קושיות על הסבר זה, וכתב לפרש גירסת "אפילו שעה אחת" באופן אחר: "ונראה לפרש בענין אחר,

אמנם בש"ס של רבינו היו כל תיבות אלו של: "ותרפאני, כי אל רופא נאמן אתה ורפואתך אמת, לפי" - מחוקות. ובגליון הש"ס שלו הוסיף רבינו שבמקומם צריך לומר תיבות אחרות: "יהי רצון מלפניך ה' אלהי, שיהא עסק זה לי לרפואה, כי רופא חנם אתה" ²⁶⁶. ואולי הטעם שנקט רבינו כגירסא זו, משום שכן היא גירסת רוב הראשונים, וכן פסקו הפוסקים ²⁶⁷.

[ג] שם בגמ': "כי קאי מאי אומר, אמר רב אחא, ברוך רופא חנם". כך היא הגירסא

266. וכן גרסו: סדר רב עמרם גאון (ברכות ובקשות), רי"ף (מד ע"א), רא"ש (ט, כא), האגודה (ברכות ט, רט), מאירי (נט ע"ב), ראבי"ה (ברכות א קמז), ריקאנטי (עח), כלבו (פז), ספר הפרדס (תרומת הפרדס שער הראיה) ועוד. וכן פסקו הרמב"ם (י, כא), טור (רל) ושו"ע (שם, ד). אמנם בספר האורה (א, קיט) גרס בסוף "חולים" במקום "חנם": "כי אל מלך רופא נאמן ורחמן אתה, ברוך אתה ה' רופא חולים" ²⁶⁷. כמבואר בהערה הקודמת.

268. וכן גרסו: סדר רב עמרם גאון (שם), רי"ף (שם), האגודה (שם), ראבי"ה (שם), פסקי ריא"ז (ברכות ט הלכה ג אות יג), ריקאנטי (שם) וכלבו (שם).

269. וכן גרסו: אהל מועד (שער הברכות דרך ג נתיב ד), ספר הנייר (כו הלכות שאר ברכות), סמ"ג (עשין כז), סמ"ק (מצוה קנא). וכן פסק הטור (רל) ושו"ע (שם ד). וכן הכריע רבינו בביאורו לשו"ע (שם): "רופא חולים - כן היא גירסת בה"ג ורמב"ם וכן כתב סמ"ג וטור וכן עיקר". ובכת"י פריס 671 הגירסא "חיים" (ובתחילה היה כתוב שם "חולים" וסומן עליו קווים למוחקו).

270. וכתב התשב"ץ קטן (רטז) בשם הר"מ

[ב] שם ותן חלקי בו' - זו היא תוספת של ר"ע גאון.

אור אליהו

שלמה לפניך, והאר עיני פן אישן המות, ברוך אתה ה' המאיר לעולם כולו בכבודו". כך היא הגירסא שלפנינו בגמ' ²⁷³.

אמנם רבינו בגליון הש"ס שלו כתב, שכל התיבות: "ותן חלקי בתורתך, ותרגילני לידי מצוה, ואל תרגילני לידי עבירה, ואל תביאני לידי חטא, ואל לידי עון, ואל לידי נסיון, ואל לידי בזיון, וישלוט בי יצר טוב, ואל ישלוט בי יצר הרע, ותצילני מפגע רע, ומחלאים רעים" - זו היא תוספת של רב עמרם גאון ²⁷⁴ (קריאת שמע על המטה ד"ה וקורא) ²⁷⁵.

עד היותו ארבעים שנה, ואחר כך לא כתב ולא חיבר כי אם על ידי תלמידיו, כי היה מעיין נובע שבלתי אפשר למי ומי לכתוב, וכמו ששמעתי מבנו הרב הגדול ז"ל ששמע מפיו שהיה לו ק"נ פירושים בפס' א' בשיר השירים, ולא נמצא איש סופר מהיר שיכתוב כדעתו, וגם לא רצה להפנות זמנו הקדוש לזה". ואם כן אפשר לומר שהגהה זו כתב לאחר מה שכתב את ביאורו לשו"ע (ויתכן לומר להיפך, שאת מה שכתב בביאורו לשו"ע כתב לאחר שכתב הגהה זו). אמנם אפשר לומר שבהגהתו כאן אין גילוי מה דעתו להלכה, אלא אפשר לומר שרק מראה מקום לגירסא זו, משא"כ בביאורו שכתב במפורש "וכן עיקר". והחזו"א (ערלה ב, ה) כתב לגבי סתירה בין הגהותיו לירושלמי לביאורו לשו"ע: "ודברי הגר"א בביאורו הן עיקר, שהן כתב יד הגר"א ז"ל". אלא שכאן בהגהותיו על הש"ס הוא גם כן כת"י של רבינו וצ"ע. ועיין בקובץ ישורון (ה תשנ"ט עמ' תקח) מה שכתב על הגהה זו של רבינו.

²⁷³. וכן היא הגירסא ברי"ף (ס).

²⁷⁴. כן כתב הטור (רלט), שאחר שהביא הטור את נוסח ברכת המפיל כתב: "ורב עמרם הוסיף בה דברים ותעמידני בשלום, ותן חלקי בתורה, ותרגילני לדבר מצוה, ואל תרגילני לדבר עבירה,

[ב] שם בגמ': "הנכנס לישן על מטתו, ואומר משמע ישראל עד והיה אם שמוע. ואומר ברוך המפיל חבלי שינה על עיני, ותנומה על עפעפי, ומאיר לאישון בת עין. יהי רצון מלפניך ה' אלהי שתשיבני לשלום, ותן חלקי בתורתך, ותרגילני לידי מצוה, ואל תרגילני לידי עבירה, ואל תביאני לידי חטא, ואל לידי עון, ואל לידי נסיון, ואל לידי בזיון, וישלוט בי יצר טוב, ואל ישלוט בי יצר הרע, ותצילני מפגע רע, ומחלאים רעים, ואל יבהלוני חלומות רעים, והרהורים רעים, ותהא מטתי

שאם יסתם איזה מנקבי האדם או יפתח איזה מהאיברים החלולים, אי אפשר להתקיים אפילו שעה אחת. כלומר, שגבול יש לאדם שיכולין נקביו ליסתם ולא ימות, וכיון שעבר אותו הגבול, אי אפשר להתקיים אפילו שעה אחת, וכיון שבכלל הנקבים הוו פי הטבעת ופי האמה, ובכלל האיברים החלולים הוו המעיין, שפיר הוי שבח זה מענין עשיית צרכיו. ואפשר עוד שמאחר שאם יוצא לנקביו ביותר עד שאם עבר הגבול ימות, בכלל שאם יפתח אחד מהם הוא והוי שאם יפתח אחד מהם מענין עשיית צרכיו ממש". ועיין הערה הבאה. ²⁷². הנה מהגהת רבינו כאן נראה שנקט כגירסת הרי"ף לומר בברכת "אשר יצר" גם תיבות "אפילו שעה אחת", אמנם בביאורו לשו"ע (שם ו, א) מבואר להיפך, שבתחילה הביא רבינו את ביאור הב"י את דעת הטור וכן את קושיות הב"י על הסבר זה ואת הסבריו של הב"י, ואחר כל זה כתב רבינו: "וכל זה דחקם גירסת אפילו שעה אחת, אבל בגירסא שלנו ליתא ואין צריך לכל זה, וגם שאם יפתח הוא מעשיית צרכיו, שאם היה פתוח ולא היה כח המחזיק עד שיוצא מהנקבים אי אפשר להתקיים, וכן עיקר". הרי שנקט להלכה כגירסא שלפנינו בגמ' בלא תיבות "אפילו שעה אחת". והנה הפאת השלחן כתב בהקדמתו: "וכל החיבורים חיבר הכל

סב ע"ב

[א] שם הנכנס לבהכ"נ להתפלל מותר - גירסת הרי"ף מצוה, וכן הרא"ש במגילה.

אור אליהו

[א] שם בגמ': "אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוא, הנכנס לבית הכנסת על מנת שלא לעשותו קפנדריא, מותר לעשותו קפנדריא. רבי אבהו אמר אם היה שביל מעיקרו מותר. אמר רבי חלבו אמר רב הונא הנכנס לבית הכנסת להתפלל מותר לעשותו קפנדריא, שנאמר ובבא עם הארץ לפני ה' במועדים וגו'". כך היא הגירסא שלפנינו בגמ' 276. ולפי גירסא זו, גם מי שנכנס לבית הכנסת להתפלל 277, מותר לעשותו קפנדריא, אבל אין בזה שום מצוה. אמנם גירסת הרי"ף כאן 278: "אמר רבי חלבו

אתה יי, אלהינו מלך העולם, המפיל חבלי שינה על עיני, ומאיר לאישון בת עין, יהי רצון מלפניך יי אלהי שתצילני מיצר רע, ומפגע רע, ואל יבהלוני חלומות רעים ולא הרהורים רעים, ותהיה מטתי שלימה לפניך ותעמידני ממנה לחיים ולשלום, והאירה עיני פן אישן המות, ברוך אתה יי, המאיר לכל העולם". גם בדפוס פארה לא הביאה תוספת זו של רב עמרם וזה גירסתו: "ברוך המפיל חבלי שינה על עיני, והמאיר לאישון בת עין. יהי רצון מלפניך יי אלהי, שתשכיבני לשלום, ותעמידני ממטתי לשלום, ותהא מטתי שלמה לפניך, ברוך המאיר לכל העולם כולו בכבודו".

276. וכן גרסו: רבינו חננאל (במגילה כט ע"א), האגודה (ברכות פרק ט סימן ריד), פסקי רי"ד (כאן ובמגילה שם), ראבי"ה (ברכות סימן קמז), מאירי. וכן נראה שגרס הרמב"ם (תפילה יא, י): "מי שנכנס להתפלל או לקרות מותר לו לצאת בפתח שכנגדו כדי לקרב את הדרך". ומבואר שביין שנכנס שלא לעשותו קפנדריא, דהיינו לקרות, וביין כשנכנס להתפלל מותר לעשותו קפנדריא, אך אין בזה מצוה. נמצא שרב נחמן בר יצחק ורבי חלבו אמרו דבר אחד, שכל שנכנס לבית הכנסת לצורך כל שהוא, מותר לעשותו קפנדריא, ולאפוקי מי שנכנס רק על מנת לקצר את דרכו. וכן הגירסא בכתב יד פריס 671.

277. ולא רק מי שנכנס על מנת שלא לעשותו קפנדריא.

278. אבל הרי"ף במגילה (ט ע"ב) הביא רק את דברי רב נחמן בר יצחק, לגבי הנכנס שלא על מנת

ואל תביאני לידי חטא, ולא לידי נסיון, ולא לידי בזיון, וישלוט בי יצר טוב, ואל ישלוט בי יצה"ר, ותצילני מפגע רע, ומחלאים רעים". ובצל"ח תמה על הטור שלא הביא שכן היא גירסת הרי"ף. והוסיף הצ"ח לתת טעם לשבח להוספה זו של רב עמרם גאון: "ואמנם לתת טעם על בקשה זו בשעת הליכה לשינה, נראה משום דכתיב והגית בו יומם ולילה (יהושע א, ח), והחיוב על האדם לעסוק בתורה ובמצות תמיד בכל עת, ובשעת שינה האדם בטל מתורה ומצות, אלא שהוא דבר הכרחי להאדם מצד שהוא אדם, ולכן שלא יחשב כאילו הוא פורק מרצונו עול התורה מעליו, ולכן מתפלל אז באותה שעה ותן חלקנו בתורתך וכו'".

275. וכן נקטו להלכה לומר כתוספת זו: האגודה (שם), מחזור ויטרי (עו ד"ה פיתום הקטורת, וכן הוא בסידור רש"י תכט), סמ"ק (קנא), ספר השלחן (הלכות תפילה שער ה), מנורת המאור (פרק ב תפילה ק"ש על המטה) ופסקי רי"ד.

אמנם הרמב"ם (תפילה ז, א) והרא"ש (ט, כג) לא הביאו כל תוספת זו. וזה נוסח הרא"ש: "ומברך ברוך המפיל חבלי שינה על עיני ותנומה על עפעפי יי"ר מי"א שתשכיבני לשלום, ותעמידני לחיים ולשלום, ואל יבהלוני חלומות רעים והרהורים רעים, ותהא מטתי שלמה לפניך, והאר עיני פן אישן המות, בא"י, המאיר לעולם כולו בכבודו". אכן הרמב"ם הוסיף את: "שתצילני מיצר רע, ומפגע רע" ומדברי הטור משמע, שגם זה נוסף על ידי רב עמרם גאון וצ"ע. וזה נוסח הרמב"ם: "כשיכנס אדם למטתו לישן בלילה מברך: ברוך

[ב] רש"י ד"ה כל המיסך בו' אלמא אין בו' - וצ"ע למה לא פירש כמ"ש בתמיד למימרא דלא בו'.

אור אליהו

קפנדריא²⁸⁰. וכן היא גירסת הרא"ש במגילה (ד, ט)²⁸¹.

[ב] בגמ': "רב ספרא על לבית הכסא. אתא רבי אבא נחר ליה אבבא. אמר ליה ליעול מר. בתר דנפק אמר ליה: עד השתא לא עיילת לשעיר וגמרת לך מילי דשעיר, לאו הכי תנן,

הערה הבאה ודו"ק]. וכן הכריע רבינו להלכה בביאורו לשו"ע: "מותר - עיקר כמו שכתוב ברא"ש וטור מצוה, וכמו שכתוב בקרא להדיא שם, ועיין מגן אברהם". וכן הכריע במ"ב (ס"ק כא) שיש ט"ס בשו"ע וצריך לומר "מצוה". וכן פסקו הבא"ח (שנה א ויקרא ט) והערות"ש (קנא, ח).

280. ובטעם הדבר שיש בזה מצוה, כתב הר"ן (על הרי"ף מגילה ט ע"ב): "מפני שנראה כמחכבה". ובמחצית השקל (קנא, ז) הוסיף ביאור בדברי הר"ן: "דבזה מראה שענין בית הכנסת חביב עליו, ומהלך על ידי זה את כולה" (ולפי זה, דוקא כאשר שני הפתחים נמצאים בשני צידי בית הכנסת, שאז נמצא שמהלך את כולה, וכמו שכתוב בפס': "הבא דרך שער צפון להשתחוות יצא דרך שער הנגב", אבל אם שני הפתחים נמצאים באותו צד של בית הכנסת לכאורה אין בזה שום מצוה וצ"ע). וכתב במעדני מלך (סוף ברכות אות ז) ראייה לגירסא זו: "וכן נראה מן הכתוב, הבא דרך שער צפון להשתחוות יצא דרך שער הנגב וגו', שהוא לשון צווי" (וכעין זה כתבו המגן אברהם ורבינו בביאורו לשו"ע עיין הערה הקודמת). ומלשונו שכתב "צווי" נראה לכאורה שהוא חובה. ואכן בטורי אבן (מגילה שם) שנקט כגירסא זו כתב שהוא חובה: "וגירסא זו נראה לי עיקר, דקרא מצוה קאמר, וחיובא הוא ולא רשות, כדכתיב בסיפא דקרא לא ישוב דרך השער אשר בא בו כי נכחו יצא". ועיין קרבן נתנאל (מגילה שם אות ש) מה שהקשה על גירסא זו מלשון הפס', ועיין שם מה שתירץ.

281. אבל בברכות (ט, כט) גרס הרא"ש כגירסא שלפנינו.

אמר רב הונא, הנכנס לבית הכנסת להתפלל מצוה לעשותו קפנדריא²⁷⁹. ולפי גירסא זו, יש חילוק בין מי שנכנס לבית הכנסת על מנת שלא על מנת לעשותו קפנדריא, שאז רק מותר לעשותו קפנדריא, לבין מי שנכנס לבית הכנסת על מנת להתפלל, שאז מצוה לעשותו

לעשותו קפנדריא, והשמיט את את דברי רבי חלבו, לגבי הנכנס לבית הכנסת להתפלל.

279. וכן גרסו הבה"ג (כד הלכות צרכי ציבור עמ' רסו), ר"ן (על הרי"ף מגילה ט ע"ב), טור (קנא) וספר הזכרון (מגילה). וכן הוא בכתב יד מינכן 95.

כתב השו"ע (קנא, ה): "וכן אם לא נכנס בו תחלה כדי לקצר דרכו, מותר לעשותו דרך. וכשנכנס בו להתפלל, מותר למי שנכנס בפתח זה לצאת בפתח אחר". והקשה המגן אברהם (ס"ק ז), כיון שכתב השו"ע שאם לא נכנס בו תחילה כדי לקצר דרכו מותר לעשותו דרך, אם כן מדוע הוסיף שמי שנכנס להתפלל, מותר למי שנכנס בפתח זה לצאת בפתח אחר. הרי אפשר ללמוד זאת מקל וחומר מהדין של מי שנכנס בו שלא כדי לקצר דרכו. ותירץ המגן אברהם, שרצה לומר שאפילו אם כשנכנס להתפלל כיוון גם לקצר דרכו מותר. אך הוסיף: "ומכל מקום נראה לי עיקר כמו שכתב הטור דמצוה לעשות קפנדריא, דמייתי ליה מקרא וכן הגירסא ברי"ף שבידינו". וסיים שאפשר לומר שיש טעות סופר בשו"ע וצריך לומר "מצוה" [ואולי אפשר להוסיף, שלפי זה יובן שינוי הלשון בשו"ע, שלגבי מי שלא נכנס כדי לקצר דרכו כתב "מותר לעשותו דרך", היינו לקצר דרכו. ואילו לגבי הנכנס להתפלל כתב "למי שנכנס בפתח זה לצאת בפתח אחר". ואם נאמר שצריך לגרוס בשו"ע "מצוה" אתיא שפיר, שבנכנס שלא כדי לקצר דרכו יש רק היתר לקצר את דרכו, ואילו בנכנס להתפלל יש מצוה לצאת בפתח אחר, גם אם זה לא מקצר את דרכו, שהרי טעם המצוה הוא משום חביבות בית הכנסת, עיין

אור אליהו

ארעא הוא" - כלומר, אין זו דרך ארץ לדבר בבית הכסא.

ודברי רש"י אלו **צריכים עיון**, למה לא פירש שרבי אבא הביא את המשנה הנ"ל בתמיד כדי להוכיח לרב ספרא, שאין זו דרך ארץ להכנס שני אנשים יחד לבית הכסא, וכמו שכתוב במסכת תמיד, ששם גם כן הובא מעשה זה, ועל דברי המשנה (שם) שהביא רבי אבא: "ובית הכסא של כבוד וזה היה כבודו, מצאו נעול - בידוע שיש שם אדם, מצאו פתוח - בידוע שאין שם אדם" - כתוב שם בגמ': "למימרא דלא מיבעי ליה למיעול"²⁸⁴, ומבואר שרבי אבא הביא את המשנה בתמיד, כדי להוכיח שאין להכנס שני אנשים יחד לבית הכסא²⁸⁵.

"אמר ליה רבי אבא עד כאן לא עיילית - שאין צנוע בבית הכסא כי לא היה לך לדבר, אלא היה לך להשמיע קול להודיעני אם יש שם אדם והייתי נמנע מליכנס. לאו הכי תנן מצאו נעול בידוע שיש שם אדם - אלמא תיקנו דבר זה לסימן שלא יצטרך לשאול אם יש שם אדם, ויצטרך הלה להשיב לו. ורב ספרא - שדיבר, סבר דרבי אבא מסוכן הוא, ואם היה משמיע קולו היה הולך לדרוכו ומסתכן". ושם אפסר לומר שהרא"ש לא היה גורס בגמ' בתמיד "דלא איבעי ליה למיעול", אלא היה גורס כמו שכתב בברכות בסתם "אלמא לאו אורח ארעא הוא" וצ"ע.

והנה "המפרש" (תמיד שם) כתב: "למימרא דלא אבעי ליה למיעול - ולא היה לו לומר בא אדוני, אלא היה לו לנחור כנגדו". ובפשטות נראה שכוונתו שיעיקר הקפידא של רבי אבא על רב ספרא על זה שאפשר לו להכנס ולא נחר לו כדי לרמוז לו שלא להכנס. וכן כתב לפרש דבריו במגן גבורים (סימן ג שלטי הגבורים ס"ק א): "אלמא דלא הקפיד רבי אבא על דיבור בבית הכסא רק על הא דאמר ליה **לעול מר**, והוה ליה לנחורי כנגדו שלא **לעול**, דזה אין צניעות שיהיו שניהם שם יחד"

מדורה היתה שם ובית הכסא של כבוד וזה היה כבודו, מצאו נעול - בידוע שיש שם אדם, מצאו פתוח - בידוע שאין שם אדם. אלמא לאו אורח ארעא הוא. והוא סבר מסוכן הוא" כו'. וכתב רש"י ד"ה (כל המיסך)²⁸² [ובית הכסא] כו': "ובית הכסא של כבוד - אלמא: אין מְסַפְּרִים בבית הכסא, ואת אמרת: לעול מר". ומבואר מרש"י שרבי אבא הביא את המשנה בתמיד "מצאו נעול בידוע שיש שם אדם, מצאו פתוח בידוע שאין שם אדם" - כדי להוכיח לרב ספרא, שאין זו דרך ארץ לדבר בבית הכסא, ולכן לא היה לרב ספרא לומר לו "לעול מר"²⁸³. וזה מה שכתוב בגמ': "אלמא לאו אורח

²⁸². לפנינו אין כלל ברש"י ד"ה "כל המיסך" אלא תיבות "כל המיסך" הם כלולים בתוך ד"ה "מדורה" וצ"ע.

²⁸³. וכן מבואר גם ברש"י ד"ה והוא סבר: "והוא סבר - רב ספרא שמהר לומר: לעול מר, סבר מסוכן הוא בעמוד החוזר, אם ישוב לאחוריו ויחזור העמוד".

²⁸⁴. ונראה להוסיף שכוונת רבינו, שבסוגיא בברכות כתוב בסתם: "אלמא לאו אורח ארעא" בלא לפרש מה לא היה דרך ארץ במה שעשה רב ספרא, ואילו בסוגיא בתמיד כתוב במפורש מה לא היה דרך ארץ: "למימרא דלא מבעי ליה למיעול", אם כן ילמד סתם מן המפורש, ועל כגון זה אפשר לומר (ירושלמי ר"ה ג, ה): "תני בשם רבי נחמיה, היתה כאניות סוחר ממרחק תביא לחמה (משלי לא יד). דברי תורה עניים במקומן ועשירים במקום אחר".

²⁸⁵. וכן פירש הריטב"א בברכות (והובא פירוש זה גם בשטמ"ק): "יש לפרש דר' אבא הוא דאמר ליה לרב ספרא היכי הוה אמר ניעול מר, מי לא תנן וכו' אלמא אין דרך שיכנסו שנים כאחד". אמנם הרא"ש בתמיד פירש כמו שפירש רש"י כאן:

בתמיד, ולא את דברי המפרש בתמיד ודו"ק). ומכאן תמיהה על תמיהתו של ספר "פירושי הראשונים על מסכת תמיד", שאחר שהוכיח במבוא ש"המפרש" על תמיד אינו פירש"י (וכמו שאכן הוא באמת וכו'ל), תמה על רבינו שהקשה סתירה בין רש"י בברכות ל"מפרש" בתמיד, אך כאמור זה אינו, אלא רבינו הקשה על רש"י מהגמ' עצמה ולא מדברי "המפרש" ודו"ק. ועיין להלן מה שהבאנו מדברי המגן גבורים ליישב פירוש רש"י בברכות.

והנה כתב הרמ"א (ג, ב) לגבי הנהגת בית הכסא: "ולא ילכו שני אנשים ביחד, גם לא ידבר שם". והנה על מה שכתב הרמ"א "ולא ילכו שני אנשים ביחד" כתב רבינו בביאורו לשו"ע: "ולא כו' - תמיד שם". והיינו מה שכתוב בגמ' במסכת תמיד במפורש: "למימרא דלא מיבעי ליה למיעל". ועל מה שכתב הרמ"א "גם לא ידבר שם", כתב רבינו בביאורו: "גם כו' - רש"י בברכות שם ד"ה ובית הכסא של כו', ודבריו צ"ע למה לא פירש כמו שכתוב בתמיד שם למימרא דלא כו'". והיינו שמקור האיסור לדבר בבית הכסא הוא רק מדברי רש"י, אבל מדברי הגמ' עצמה אין מקור לזה, וכמו שכתב רבינו כאן בהגהותיו. וכן כתוב באמרי נועם: "עד לא עיילית לשעיר כו' - רש"י פירש דאין רשאין לדבר, והנכון דהראיה הוא שאין רשאין להיות שני אנשים בבית הכסא". וכן כתב הרש"ש: "גמרא אלמא לאו אורח ארעא עפירש"י. יותר הנל"פ דלאו אורח ארעא להפנות שנים יחד. וכן משמע להדיא בתמיד דשם הגי' למימרא דלא בעי ליה למיעל. שוב ראיתי בבאורי הגר"א ז"ל או"ח סי' ג' סק"ה שעמד בזה. ועיין מהרש"א. אולם בתמיד הגי' מפורש א"ל ר"א כו' ור"ס סבר כו' ועיין ח"א כאן ושם".

והנה אפשר ליישב פירוש רש"י על פי מה שכתב במגן גבורים הנ"ל (אמנם הוא כתב זאת כדי ליישב את הסתירה כביכול ברש"י ולעיל כתבנו שבאמת אין זו סתירה, מכל מקום תירוצו מיישב לכאורה גם את קושיית רבינו): "אך אחר העיון נראה בטעם הדבר דלא ילכו שניהם יחד, נראה דאין הטעם משום שלא יהא

(והגם שאפשר לפרש את דברי המפרש בדוחק, שעיקר הקפידא של רבי אבא על רב ספרא הייתה על מה שדיבר בבית הכסא, וזה שכתב "ולא היה לו לומר בא אדני, אלא היה לו לנחור כנגדו", כלומר היה לו לנחור במקום לדבר, וכמו שאכן פירש בספר שלחן הזהב (על שו"ע הרב עמ' 66 הערה 21) וכן משמע במגן גבורים - מכל מקום כיוון שמפורש בדברי המפרש שגם בגמ' "למימרא דלא איבעי ליה למיעל" לא מסתבר שיפרש שהקפידא היא על הדיבור ודו"ק). ובספר מגן גבורים (שם) הביא את דברי "המפרש" הנ"ל וכתב שיוצא לפי זה שיש סתירה בדברי רש"י. וז"ל: "ודבריו נראין כסותרין זה את זה, וכבר העיר ביה הגאון החסיד התנא אלקי מוהר"א מוילנא ז"ל בביאורו לשו"ע ובהגהותיו לשו"ע סימן ג'. ויש לכאורה להעיר על דברי המגן גבורים: א. כידוע פירוש "המפרש" על מסכת תמיד אינו מרש"י, וכמו שכתב בתו"ט (תמיד א, א): "כן כתב המפרש. ואינו פירש"י כנראה מסוגית לשונו ועוד שנמצא כתוב בו בשם רש"י", ובשם הגדולים (מערכת ספרים אות פ סימן עב) כתב: "פירוש מסכת תמיד מהש"ס אשר האחרונים כינוהו בשם 'מפרש' סתם, משמע מדברי מהר"ם מרוטנבורג בתוספות יומא דף י"ו סוף ע"ב שהוא ר"י בר ברוך, וכן כתב הרב המובהק מר קשישא כמהר"ר נתן בורגיל בספרו הנחמד חק נתן ע"ש באורך, אך אינו מוכרח" (אמנם משמע מדברי החיד"א שעל כל פנים אינו מרש"י, ומה שכתוב "אך אינו מוכרח" הכוונה למה שכתב שהוא ר"י בר ברוך וצ"ע). ואם כן אין כאן כלל סתירה ברש"י. ב. מדבריו של המגן גבורים משמע שגם רבינו הגר"א הקשה סתירה בדברי רש"י, אמנם בפשטות אינו נראה כן, אלא רבינו הקשה על רש"י כאן בברכות מדברי הגמ' עצמה בתמיד, שכן רבינו בקושייתו (הן בהגהותיו כאן והן בביאורו לשו"ע כדלקמן) ציטט את לשון הגמ' עצמה במסכת תמיד, ולא את דברי "המפרש" (ואולי מה שהביאו לכך הוא מה שכתב רבינו על פירש"י: "למה לא פירש כמ"ש בתמיד" ופתח המגן גבורים את הראשי תיבות "כמ"ש" - "כמו שכתב", והיינו כמו שכתב רש"י. אולם נראה שצריך לפתוח את הראשי תיבות "כמו שכתוב", והיינו כמו שכתוב בגמ', שכן רבינו מצטט את הגמ'

דרכיהן, שמדברים כשהן יושבין שנים שלשה כאחד בבית הכסא, ואינם מתביישים זה מזה, אלא מניחין פתח בית הכסא פתוח, כדי שיכנס כל מי שיבוא, למה לא סגרת הפתח" כו' ומשמע מדברי רבינו חננאל שיש קשר בין הדיבור ובין הישיבה יחד בבית הכסא, ומכל מקום גם מדברי רבינו חננאל משמע שעיקר הקפידה היא על זה שנמצאים יחד כמה אנשים בבית הכסא ולא על עצם הדיבור, אלא מכיוון שנמצאים יחד ממילא גם מדברים. ועוד, אם נאמר שעיקר הקפידה היא על הדיבור, ולא על עצם הכניסה יחד, נמצא שהעיקר חסר מן הספר, וצ"ע.

אחד רואה פריעו של חברו, דכבר אמרו ולא יגלה כי אם לאחריו טפח, ויכול לכסות עצמו באופן שלא יראו, רק עיקר הטעם משום דכששניהם ביחד שכיח הדבר שידברו ביניהם, כמ"ש המהרש"א בח"א, וזה אין צניעות דקבלה דבית הכסא שתיקותא. ומעתה הא גופא דאסור למיעל לבית הכסא שני אנשים הוא משום דאין מספרין בבית הכסא, ושני אנשים שכיחא שיספרו". ונראה להביא ראיה לדברי המגן גבורים מדברי רבינו חננאל: "אמר ליה עד כאן לא עיילת לשעיר גמרת לך מילי דשעיר. פירוש, עד כאן לא נכנסת בארץ אדום, שהיא ארצה שעיר שדה אדום, למדת